

TÜRKİYE’DE METROPOLİTEN KENTLERİN NÜFUS GELİŞİMİ

Öğr. Gör. Dr. Kemal DEMİR
Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
kdemir@erciyes.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Suat ÇABUK
Karabük Üniversitesi SFTGST Fakültesi
suatcabuk@karabuk.edu.tr

Öz

Yerleşmelerin sınıflandırmalarda pek çok ölçüt kullanılmaktadır. Bu ölçütler içerisinde en yaygın kullanılanı, nüfus ölçütüdür. Bu çalışmada, metropoliten kentleri tanımlamada kullanılan “nüfus ölçütü” (1.000.000 üzeri nüfus), temel değerlendirme ölçütü olarak ele alınmıştır. Değerlendirmede veri olarak, 1950-2010 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan genel nüfus sayımı sonuçları kullanılmıştır. Çalışmada, Türkiye’de nüfus ölçütüne göre, kentleşmeye ve özellikle de metropolitenleşmeye ilişkin bulgular ortaya konulmuştur. Bu bulgular ışığında, makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır: Nüfus ölçütüne göre, Türkiye’de metropolitenleşme süreci 1950 sonrasında yaşanmaya başlamıştır. 2010 yılı nüfus verilerine göre İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Kocaeli, Gaziantep ve Konya Türkiye’nin metropoliten kentleri olarak tanımlanabilmektedir. Bu sekiz metropoliten kentte toplam 27.504.885 kişi yaşamaktadır. Bu değer, Türkiye toplam nüfusunun %37,91’ini ve kentsel nüfusun %51,46’sını oluşturmaktadır. 1950-2010 nüfus verileri, Türkiye’de metropolitenleşme sürecinin artarak yaşandığını göstermektedir. Türkiye’de bugünkü nüfus artışı ve göç eğilimi devam etmesi durumunda, 2020 yılına kadar Antalya, Kayseri, Mersin ve Diyarbakır kentleri de 1.000.000 nüfusu geçerek, metropoliten kentler arasına katılacaklardır. 2020 yılından sonra ise başka bir kentin metropoliten kent düzeyine ulaşabilme ihtimali bulunmamaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de metropolitenleşme süreci, bu 12 metropoliten kentin nüfus artışları nispetinde devam edecek ve doyumluk seviyesine ulaşacaktır. Bu süreç, bugün yaşandığı gibi gelecekte de kırsal ve diğer kentsel yerleşme türlerinin (küçük ve orta büyüklükte kentler) aleyhine bir durum olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, Metropoliten Alan, Metropolitenleşme, Mega Kent

THE POPULATION GROWHT OF METROPOLITAN CITIES IN TURKEY

Abstract

There are many criteria using the classification of settlements. Among them, population is the most widespread one. In this study, “the population criteria which determine the metropolitan cities” are used as the main determinative criteria for evaluation. The cities which have a population over 1.000.000 are determined as metropolitan cities. The general population censuses between 1950-2010 are used as the main data for the evaluations. In the study, findings related to urbanization and especially metropolitanization revealed according to the population criteria in Turkey. Considering these findings, the obtained results of this paper are: According to the population criteria, the metropolitanization process in Turkey began after 1950. According to the population census of 2010, Ankara, İstanbul,

İzmir, Bursa, Adana, Kocaeli, Gaziantep and Konya have been determined as the metropolitan cities of Turkey. Total population of these 8 cities is 27.504.885. This value makes up 37,91% of Turkey's total population and 51,46% of total urban population. These population rates clearly show the metropolitanization fact which exists in Turkey. If population increase and migration tendency goes on in this way; Antalya, Kayseri, Mersin and Diyarbakır will have taken their places among the metropolitan cities with a population over 1.000.000 by 2020. It does not seem likely that any other city in Turkey will be able to be transformed into a metropolitan city after the year 2020. For this reason, it is thought that; the metropolitanization process will continue accordance with the population increase of these 12 cities and will reach its saturation point. At the same time, this process will be a handicap for both rural and other urban settlements (small, middle-sized and large cities).

Keywords: Urban, Urbanization, Metropolitan Area, Metropolitanization, Mega City

1. Giriş

21. yüzyıla küreselleşme paralelinde hızlı bir değişimle girilmiştir. Teknolojik, ekonomik, sosyal ve politik alanlarda yaşanan değişimlere koşut olarak, mekana dair her olgu önemli ölçüde değişmektedir.

Dünya nüfusu, sanayi devrimine kadar oldukça yavaş artmıştır. Sanayi devrimi sonrasında artan dünya nüfusu, giderek kentsel alanlarda toplanmıştır. Kentleşme, 18. yüzyıl sonlarından itibaren bugünün gelişmiş ülkelerinde, sanayi sektörünün gelişimine paralel olarak yaşanmaya başlanmıştır. Kentleşme hareketinin dünya geneline yayılması ise II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. Dünya kentleşme oranı 1950 yılında % 29,0, 1975 yılında % 37,4 ve 2000 yılında %47,1 olarak hesaplanmıştır¹. 2007 yılında ise 6,747 milyar olan dünya nüfusunun 3,358 milyarı, diğer bir ifadeyle %49,8'i, nüfusu 10000'in üstünde olan kentlerde yaşamaktadır².

Türkiye nüfusu ise 1927 yılından beri artışını kesintisiz sürdürmektedir. 1927 yılında 13.648.270 olan Türkiye nüfusu, 2010 yılında 72.561.312'ye ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemindeki ilk ve son sayımlar arasında geçen 80 yıllık süreçte, ülke nüfusu %531,7 büyümüştür. Ülkelerin dünya nüfusu içerisindeki payı itibariyle yapılan sıralamada Türkiye 1950 yılında 21. sıradayken, 1975 yılında 20. sıraya ve 2010 yılında ise 18. sıraya yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye, dünyada en fazla nüfusa sahip 18. ülke konumuna gelmiştir.

Türkiye'nin artan nüfusu, özellikle 1950 sonrasında kentsel alanlarda toplanmaya başlamıştır. 1927 yılında toplam nüfusun sadece %24,2'si kentsel alanlarda yaşarken, bu oran 1950 yılında %25'e, 1980 yılında %43,9'a ve 2010 yılında %75,5'e yükselmiştir. Böylece Türkiye, kent nüfusu ve kentsel nüfus artış hızı ile dünyanın önde gelen ülkeleri arasına katılmıştır.

¹ United Nations, World Urbanization Prospects: The 2003 Revision, New York, 2003

² Demographia, 2008, Demographia world urban areas:2025&2030 population projections, <http://www.demographia.com/db.worldua2015.pdf>

Türkiye’de nüfus, kentleşme ve göç hareketleri konusunda pek çok makale, bildiri ve kitap yayınlanmıştır. Ancak gerek metropolitenleşme süreci gerekse metropoliten kentlerin nüfusunu ele alan çalışmaların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de metropolitenleşme konusunda yaşanan bilgi boşluğunu doldurmak, metropoliten kentlerde nüfusun gelecekte ulaşacağı düzeyi belirlemek ve diğer yerleşme türleriyle metropoliten yerleşmeler arasında 1950-2010 döneminde gözlenen nüfus paylaşımını belirlemektir. Hazırlanan makalenin, gerek bulguları gerekse sonuçlarıyla gelecekte Türkiye’de metropolitenleşme süreci konusunda yapılacak araştırmalara önemli katkısının olması beklenmektedir.

Makalede, yerleşmelerin sınıflandırılmasında yaygın olarak kullanılan, nüfus ölçütünden yararlanılmıştır. Bu çalışmada, metropoliten kentleri tanımlamada “nüfus ölçütü” olarak 1.000.000 üzeri nüfus, temel değerlendirme ölçütü olarak ele alınmıştır. Değerlendirmede veri olarak, 1950-2010 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan genel nüfus sayımı sonuçları kullanılmıştır.

Çalışmada öncelikle yerleşmelerin sınıflandırılmasında nüfus ölçütünün kullanımı ele alınmış, daha sonrasında nüfus ölçütüne göre Türkiye’de kentleşme ve metropolitenleşme sürecine ilişkin bulgular ortaya konulmuştur. Ayrıca kentsel yerleşmeler nüfus ölçütüne göre yeniden sınıflandırılarak farklı kent türleriyle metropoliten kentlerin nüfus yönünden karşılıklı etkileşimi ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgulardan yararlanılarak, Türkiye’nin günümüzde ve yakın gelecekte ulaşabileceği metropolitenleşme düzeyi hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

2. Küreselleşme Döneminde Yerleşmelerin Nüfus Açısında Sınıflandırılması

Günümüzde hangi sosyal bilimler konusu incelenirse incelenir, küreselleşme ile olan ilişkisi mutlaka ele alınmaktadır. 1970 sonrasında dünyada 1980 sonrasında ise Türkiye’de hızlı bir değişim dönemine girilmiştir³. Teknolojik, ekonomik, mekansal, politik ve hayata ilişkin her alanda önemli değişimler yaşanmaktadır. Bu yaşanan değişim süreçlerini kapsayan genel yapı için “Küreselleşme” kavramı kullanılmaktadır⁴. Diğer taraftan küreselleşme, devam etmekte olan bir süreçtir. Giddens’ın da belirttiği gibi küreselleşme, tek bir süreç değildir. Karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgudur⁵.

³ Suat Çabuk “İstanbul’da Eğitim Donatılarının Planlanmasına ve Uygulanmasına Yönelik Model Araştırması”, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003s.74.

⁴ Anthony Giddens, “Çağdas Temel Kuramlar”, Çev, Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, 1997,s.66; Suat Çabuk,, “Küreselleşme ve Metropoliten Kentler”, Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu- 99, İSTAC, İstanbul, 17-19 Şubat 1999, s.239

⁵ Anthony Giddens, “The Third Way and its Critics. Polity Pres” Cambridge, UK, 2000, s.25

Küreselleşme kavramının kullanımı 1980'lerden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Küreselleşmenin gündeme gelmesini ve yayılmasını; SSCB'nin ortadan kalkması, kapitalist sistemin komünizmin çöküşünü fırsata çevirmesi, üretim ve tüketim kalıplarının değişmesi, sermayenin yeniden yapılanması, iletişim ve bilişim teknolojilerinin dünyayı birleştirmesi, internet ve kişisel bilgisayarın yaygınlaşması, cep telefonunun yaygın kullanımı vb. durumlar sağlamıştır. Bugün artık küreselleşmenin anahtar bir kavram haline geldiği⁶ konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır.

Bu yeni dönemin yeni aktörleri çokuluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşlarıdır⁷. Bu dönemde etkinliği azaltılan ulus-devlet, ekonomik bir ortak (partner) durumuna getirilmiştir. Küreselleşme, ulus-devletler (partners) arasında yeni bir işbölümü yaratmış ve merkez-çevre ikilemi yerini karşılıklı bağımlılığa bırakmıştır.

Öte yandan, küreselleşme döneminde mekan, teknolojik gelişmeler dikkate alınmadan açıklanamamaktadır. Teknolojik gelişmeyle para, sermaye, emtia akımları hız kazanmıştır. Yeni gelişen teknolojilerle elde edilen bilgisayarlaştırılmış bilgi⁸, ekonomik meta haline getirilmiştir. Bilgi temelli otomasyon sistemlerinin yaygınlaşması ve iletişim olanakları sayesinde ürünün (metanın) neredeyse her parçası farklı bir ülkede imal edilir hale gelmiştir. Bu durum, Fordist sanayinin dönüşmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm ile birlikte imalatın veya sermayenin, mekana olan bağımlılığı en alt düzeye inmiş, mekansal tercih esnekleşmiştir.

Küresel sistemin yeni kontrol merkezleri, 1980'lerdeki kuramsal çalışmalarda birkaç dünya kentine (New York, Londra, Tokyo) indirgenmişken⁹, 1990'larda daha fazla sayıda oldukları, hiyerarşik ve hegamonik bir yapıda ağlar (Networks) biçiminde tüm dünyayı sardıkları ortaya konulmuştur¹⁰

Sınırların ortadan kalkmasıyla, küresel ekonomik sisteme eklemlenen mekanlar (özellikle metropoliten kentler) öne çıkarken, diğerleri önemsizleşmektedir. Castells¹¹ (2000) konuyu bir adım öteye taşıyıp, bilinen kentten farklı bir mekan

⁶ Peter L. Berger, "Four Faces of Global Culture", *The National Interest*, No: 49, 1997, s.23

⁷ Fuat E. Keyman, "Küçülen ve Parçalanan Dünyada Siyaseti Anlamak", *Toplum ve Bilim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.56

⁸ Jean-François Lyotard, "Postmodern Durum", Çev. Ahmet ÇİĞDEM, Vadi Yayınları, Ankara, 2000

⁹ John Friedman, "The World City Hypothesis", *Development and Change*, Vol.17, 1986, s.69-86 ; Rana A. Aslanoğlu, "Globalleşme ve Dünya Kenti", *Toplum ve Bilim*, S.69, Bahar-1996, s.118 ; Peter Hall, and Kathy Pain, "The Polycentric Metropolis: Learning from Mega-City Regions in Europe" London: Earthscan, 2006

¹⁰ Manuel Castells, "The Information Age: Economy, Society, and Culture" Vol.I, *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell, 1996 ; Saskia Sassen, "Global Cities and Global City-Regions: A Comparison", *Global City-Regions Trends, Theory, Policy*, (Ed. Allen J. Scott), Oxford University Press, Oxford-New York, 2001, s.75-95 ; Michael Keating, "Governing Cities and Regions: Territorial Restructuring in a Global Age", *Global City-Regions Trends, Theory, Policy*, (Ed. Allen J. Scott), Oxford University Press, Oxford-New York, 2001, s.371

¹¹ Manuel Castells, "The Information Age: Economy, Society, and Culture", Vol. I, *The Rise of the Network Society*. Second edition. Oxford: Blackwell, 2000

türünün ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ona göre yeni toplum bilgi ve iletişim üzerine temellendiğine, ağlar çerçevesinde organize olduğuna ve akımlar içinde yaşadığına göre ortaya çıkan mekan bilinen kentten farklıdır. Ancak bu kent bir biçim değildir. Akımların mekanının (space of flows) baskın yapıda olduğu bir süreçtir. Bu gelişim, ağa katılmamış mekanın rolünü azaltırken, iletişim ağlarında yer alan mekanın rolünü artmaktadır. Mekanın (kent) ağ içerisindeki statüsü ne kadar düşük ise yeni sisteme eklenmesi de o kadar zor olmaktadır. Dolayısıyla ağa eklenemeyen mekanların (kentlerin) strüktürel yapısı da o derecede geleneksel kalmakta ve o mekanın yeniden yapılanması da o kadar güç olmaktadır.

Castells gibi düşünürler, küreselleşme öncesinde “space of place” yani kentlerin tek tek ele alındığı yapının yerini, küreselleşme sonrasında “space of flows” yani akımlara dayalı mekanın aldığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla artık kentlerin tek başlarına nüfus, istihdam, ithalat, ihracat gibi verilerinin fazla bir anlam ifade etmediği savunulmaktadır. Soğuk savaş döneminin sabit dünya ölçütlerinin, yeni dünya düzenini ve küresel mekanları açıklamakta yetersiz kaldığı ortaya konulmaktadır. Mekanları sınıflandırmada, gelenekselin ötesine geçen, yeni yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada kentlerin, küresel akımlar (flows) ve ağlar (networks) içerisinde konumlarına göre “kent güç” veya “kent etki” düzeylerinin belirlenmesi çalışmalarının milenyum sonrasında yaygınlaştığı görülmektedir.¹²

Ancak küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığı¹³ ve kapitalizmin bir yeni aşaması olduğu yönündeki görüşlerin geçerliliği giderek artmaktadır. Küreselleşmenin dayatmış olduğu değişimlerin, mekanın sonunu (“non – place”, “non – space”, “placelessness”, “the end of the city” vb. kavramlar) getirdiği yönündeki hipotezler henüz kanıtlanmamıştır. Bugün için yaşanan durum, küresel ağa eklenmiş (yeni düzenle bütünleşmiş) kentlerin öne çıktıkları, diğerlerinin ise geleneksel yapılarını sürdürdükleri şeklindedir. Öne çıkan kentler incelendiğinde, bunların özellikle metropoliten kentler (bazen de megakentler) oldukları görülmektedir. Bu durum şaşırtıcı değildir. Keza küreselleşme döneminde ekonominin motoru metropoliten kentler olmuşlardır.

Küreselleşme tartışmaları sürerken, kamu yöneticileri, ekonomistler, coğrafyacılara, plancılar, mimarlar ve sosyologlar yaşanan dünyada her şeyin ölçülmesi gerektiğini savunmaktadırlar. En öznel terimlerin bile hesaplanması ve istatistiksel olarak yorumlanabilmesi için ölçüye ve tabloya dönüştürülmesini istemektedirler. Bu ölçme eylemi, bilimsel saygınlığın bir gereği olarak kabul edilmektedir.¹⁴

Bu açıdan, yerleşmelerin sınıflandırılması, olgunun hem tanımlanması ve hem de bilimsel ölçümünün yapılabilmesi için uzun yıllardır yararlanılan bir araç-

¹² The Mori Foundation, “Global Power City Index 2009” Tokyo, Japan ,

¹³ Anthony Giddens “The Third Way and its Critics. Polity Pres” Cambridge, UK, 2000, s.25

¹⁴ Emrys Jones, “Metropolis”, Oxford University Press, 1990, s.20

tır. Aristo ve Platon'un ideal kent büyüklüğüne yönelik felsefi görüşlerini açıklamalarından çok sonraları, 985 yılında, Arap Coğrafyacı Al Mukaddasi "Bölgelerin Bilgisinin Sınıflandırılması" adlı kitabında, Alman Coğrafyacı Christaller'in sınıflandırmasına benzer şekilde, yerleşmeleri büyüklük ve kademelenme esasına göre sınıflandırmıştır¹⁵. Günümüzde yerleşmelerin sınıflandırılmasında ise nüfus, alan büyüklüğü, yoğunluk, işlev, tüzel statü, idari sınırlar gibi ölçütler kullanılmaktadır.

Bu ölçütlerden nüfus büyüklüğü ölçütü, yerleşmelerin sınıflandırılmasında en fazla yararlanılan ölçüttür. Bilimsel çalışmalarda olduğu kadar sanayi devrimi sonrasında ülkelerin resmi istatistiklerinde yerleşmeler, nüfus ölçütüne göre sınıflandırılmışlardır.

Hiç kuşkusuz yerleşmelerin sınıflandırılmasında belli bir nüfus büyüklüğü kabulü, bir varsayımdır¹⁶. Belli nüfus değerlerinde (10.000-100.000-500.000-1.000.000 10.0000 vb.) kırılmaların ve kopmaların, diğer değerlerden daha fazla dikkat çektiği varsayımına dayandırılmaktadır.

Buna bağlı olarak, belli bir nüfus değerinin üzerine çıkan yerleşmeler farklı adlarla nitelendirilmişlerdir. Bu durumun en bilinen örneği "kent" kavramıdır. Kır ve kent karşıtlığının temel önemde olduğu 19. ve 20. yüzyıllarda, nüfus ölçütü, yerleşmelerin sınıflandırılmasında ana ölçüt olarak kullanılmıştır. Her ülkeye göre farklılık gösteren nüfus ölçütünün, ortak bir nüfus değerine (20000-10000-5000-2000 vb.) bağlanması konusunda uzun yıllardır yoğun çaba harcanmaktadır. Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Teşkilatı, nüfusu 10000'dan fazla olan yerleşmeleri kent ve 10 milyondan fazla olan yerleşmeleri de mega kent olarak tanımlamaktadır¹⁷.

3. Türkiye'de Yerleşmelerin Sınıflandırılması Yaklaşımları ve Nüfus Ölçütü

Türkiye'de yerleşmelerin sınıflandırılması konusunda ilk girişimler, Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerine uzanmaktadır. Yasal çerçeveye dayandırılan bu tanımlamalarda, doğrudan nüfus ölçütü kullanılmıştır. Bu bağlamda yerleşmeleri nüfus büyüklüklerine göre sınıflandıran en eski kanun 1924 tarihli, 442 sayılı Köy Kanunu'dur. Bu kanunun birinci maddesinde "*nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve belediye kanununa tabidir*"¹⁸ denilerek kenti tanımlayan alt nüfus olarak yirmi bin kişilik bir sınır belirlenmiştir. Köy Kanunu kentleri kendi içerisinde sınıflayan başka bir ölçüt ortaya koymamıştır. Ancak, bu kanunun gerekçesinde "*Belediyelerimizin*

¹⁵ Paul Wheatley, "Levels of Spatial Awareness in Islamic Cities", *Ekistics*, 42, 1976, s.354-366

¹⁶ Emrys Jones, "Metropolis", Oxford University Press, 1990, s.19

¹⁷ United Nations, Population Division. Department of Economic and Social Affairs, "World Population Policies 2005," New York, 2006.

¹⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k442.html> (11.08.2006), 442 sayılı Köy Yasası,

dört dereceye tefriki (ayrılması) lüzumlu görülerek bu dört dereceden her birine Köy, Kasaba, Şehir, Büyük Şehir unvanı verilmekte ve her derece için ayrı kanunlar çıkarılması öngörülmüştür.”¹⁹ İfadesi kullanılmıştır. 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu’nda ise nüfusu 2000’den yukarı olan bütün belediyeler, bu yasanın kapsamına alınmıştır. Ancak Köy Kanunu’nun gerekçesinde belirtilen o düzenleme, ne yazık ki Belediye Kanunu ile hayata geçirilememiştir.

Yakın dönem kanunlarından 3.7.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda da nüfus ölçütü temel alınarak kentler sınıflandırılmaktadır. 5216 sayılı Kanun’un 4. maddesinde “belediye sınırları içindeki ve bu sınırlara en fazla 10.000 metre uzaklıktaki yerleşim birimlerinin son nüfus sayımına göre toplam nüfusu 750.000’den fazla olan il belediyeleri, fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınarak, kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir”²⁰ denilmek suretiyle, büyükşehir olabilmek için alt sınır olarak 750.000 kişilik bir nüfus büyüklüğü kabul edilmiştir. Mevcut yasalar çerçevesinde Türkiye yerleşmelerinin sınıflandırılması Çizelge 1’de verilmiştir²¹.

Çizelge 1. Türkiye’de Kanunlar Çerçevesinde Yerleşmelerin Sınıflandırılması

KANUN	NÜFUS ÖLÇÜTÜ (Kişi)	YERLEŞME TÜRÜ
442 sayılı Köy Kanunu	... < 2000	Köy
	2.000 – 20.000	Kasaba
	20.000 < ...	Kent
5393 Sayılı Belediye Kanunu	5.000 < ...	Belediye
5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu	750.000 < ...	Büyükşehir

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere 20.000 ile 750.000 arası nüfusa sahip yerleşmeler kent ve 750.000’den fazla nüfuslu yerleşmeler büyükşehir kapsamında değerlendirilmektedir. Kanunların kent için tanımlamış olduğu 20.000 ile 750.000 arası nüfus, çok geniş bir nüfus aralığını kapsamaktadır. Bu geniş nüfus aralığı içinde “Orta Büyüklükte Kent” türü tamamen göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla,

¹⁹ Ruşen Keleş, “Yerinden Yönetim ve Siyaset”, Cem Yayınevi, Ankara, 2000, s.172

²⁰ Büyükşehir Belediyesi Yasası, 23.7.2004 gün ve 25531 sayılı Resmi Gazete <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5216.html> (11.08.2006), 5216 sayılı

²¹ Bu çalışma kapsamında 5216 sayılı :Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 4. maddesinde belirlenmiş olan 750.000 ölçütü “Büyükşehir – büyük kent” olma ölçütüdür. Bu ölçütü sağlamadığı halde mevzuattan gelen kazanılmış haklar çerçevesinde 368.146 nüfusa sahip Erzurum kenti bu statüsünü sürdürmektedir. Kahramanmaraş, Malatya, Şanlıurfa ve Denizli’nin nüfusları 2010 yılı itibarıyla Erzurum’dan fazla olmalarına rağmen Büyükşehir değillerdir. Samsun, Sakarya, Eskişehir kentlerinin nüfusları da 750.000’nin altında olup, büyükşehir vasıflarını sürdürmektedirler. Bu çelişkili durum dahi Türkiye’de büyükşehir yönetimine sahip kentlerin nüfuslarının, metropoliten kent nüfusu olarak kabul edilemeyeceğinin açık bir şekilde göstergesidir. Öte yandan, 2000 yılında 26.465.038 olan büyükşehir yönetim statüsündeki kentlerin nüfusu, 2010 yılında 33.102.608’e ulaşmıştır. Buna göre Türkiye nüfusunun %45,62’si Büyükşehir yönetimi bulunan alanlarda yaşamaktadır.

kent nüfusunun tamamının iki grup (kent – Büyükşehir) altında değerlendirilmesi, hatalı değerlendirmelere yol açmaktadır. Bu nedenle, kentlerin sınıflandırılmasını yönlendirebilecek, bilimsel ölçütlere dayalı, yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Genel nüfus sayımlarını gerçekleştirmekle sorumlu olan Türkiye İstatistik Kurumu yerleşmelerin sınıflandırılmasında yönetsel ölçütten yararlanmakla birlikte, nüfus ölçütüne dayalı sonuçları da ayrıca yayınlamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı ise yerleşmelerin sınıflandırılmasında temel ölçüt olarak nüfus (10000 <...) ölçütünü kullanmaktadır, Dolayısıyla ülkemizde yerleşmelerin veya kentlerin sınıflandırılmasında gerek kanuni gerekse kurumsal yaklaşım “nüfus ölçütünün” kullanımı yönündedir. Öte yandan Türkiye’de sosyal bilim araştırmalarında sıklıkla yerleşmelerin sınıflandırılmasına gidilmekte ve ölçüt olarak yine nüfus ölçütü kullanılmaktadır. Bu sınıflandırmalar içerisinde dikkat çekici olanlar;

Orhan Göçer²²:

a- Küçük Yerleşme Merkezleri	Genellikle Limitleri Olmayan ve erişilebilirlik faktörüne bağlı yerler
b- Küçük Şehir Merkezleri	... < 20.000
c- Orta Büyüklükte Şehir Merkezleri	20.000 – 100.000
d- Büyük Şehir Merkezleri	100.000 – 500.000
e- Metropoller	500.000 < ...

Esat Turak²³:

a- Küçük Metropolen Alanlar	100.000 – 500.000
b- Orta Metropolen Alanlar	500.000 – 1.000.000
c- Genç Metropolisler	1.000.000 – 2.000.000
d- Yetişkin Metropolisler	2.000.000 – 4.000.000
e- Büyük Metropolisler	4.000.000 – 6.000.000
f- Süper metropolisler	6.000.000 - < ...

Hale Çıracı²⁴:

a- Tarımsal Hizmet Merkezleri	10.000 – 100.000
b- Potansiyel Büyüme Merkezleri (Orta Büyüklükte Kentler)	100.000 – 500.000
c- Metropolen Merkezler	500.000 < ...

²² Orhan Göçer, “Şehirselleşme ve Şehirselleşme”, (Şehircilik), İ.T.Ü., Gümüşsuyu, 1985

²³ Esat Turak, “Metropolen Alanlar: Kavramlar, Tanımlar, Ölçütler”, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu-1, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını:2, 1985, s.36

²⁴ Hale Çıracı, “Türkiye’de Şehirselleşme Olayına Bir Şehirselleşme Modeli İle Yaklaşım”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1982

Kadir Hakan Yazar²⁵:

a- Küçük Kent	10.000 – 100.000
b- Orta Ölçekli Kent	100.000 – 300.000
c- Büyük Kent	300.000 – 1.000.000
d- Metropolitan Kent	1.000.000 < ...

4. Dünyada ve Türkiye’de Metropolitan Kent Olgusunun Gelişimi

Her ölçüm konusunda olduğu gibi, nüfus hesaplarında da bir milyon rakamı, mistik bir değer olarak kabul edilmiş ve bir milyondan fazla nüfuslu kentler, mistik anlamından dolayı “metropolitan kent” (metropolis) olarak adlandırılmışlardır. Günümüzde ülkeler resmi olarak bu kentleri, metropolitan kent (metropolis) olarak adlandırmaları bile, kentleri birbirinden ayırıcı ve farklılaştırıcı bir ölçüt olarak bir milyon rakamını mutlaka kullanmaktadırlar. Elbette bir milyon rakamı, tek başına metropolitan kentleri tanımlamak ve diğer kentlerden farklılaştırmak için yeterli sayılamaz. Ancak, bu kent türünü tanımlamada gerekli bir şartı yerine getirdiği konusunda, bilim dünyasında ortak bir kanaat bulunmaktadır.

Bu çerçevede Kıray (2003) metropolitanleşmeyi kentleşmenin özel bir hali ve daha ileri seviyesi olarak tanımlamıştır²⁶. Bu çalışma kapsamında metropolitanleşme, kentleşme perspektifinin büyük kentler lehine radikal dönüşümü olarak tanımlanmıştır. Metropolitan kent kavramı ise genellikle bir merkez kent ve onun gerisindeki kırsal-yarı kentsel bölgenin tümünü birden anlatan bir kavram olarak ele alınmıştır.

Metropolitan kent kavramına ilişkin bir diğer önemli nokta da, kapsamı geniş tutulduğunda, tanımlanması zor bir olgu haline gelmesidir. Bu takdirde metropolitan kent, bina kompozisyonundan fonksiyonlara, teknolojik seviyesinden kültür tarihine, çevresel etkisinden ekonomisine, konut alanlarından insanların faaliyetlerine, onun içinden görünümünden dışından görünümüne kadar farklı boyutları olan bir kapsama sahip olmaktadır.

Metropolitan kent, sadece ekonomik ve kültürel yaşam üzerindeki rolü ile değil, aynı zamanda onun geniş hinterlandı üzerindeki etkisiyle farklı bir kent türüdür. Metropolitan kentin oluşum süreci ve büyüklüğünde etkili olan başlıca faktörler; ekonomi, sanayileşme, göç hareketleri, kültür, tarihi önem, devlet desteği, başkent olma, bölgesel etnik yapı vb.dir.

İlk olarak, 19. yüzyılın ortalarında Londra’da (1855 yılında “metropolitan Board Of Works”), 19. yüzyılın sonlarında ise ABD’nin büyük kentlerinde (1898’de “Boston Metropolitan Park Commission” gibi) yerel kurum isimlerinin

²⁵ Hakan K. Yazar, “Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük kent Planlama Yöntem Önerisi”, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 220

²⁶ Mübeccel Kıray, “Kentleşme Yazıları”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s.43

önüne “metropolitan” ibaresi getirilmiştir²⁷. Yine ilk olarak ABD’de 1910 yılı genel nüfus sayımında “metropolitan district” ifadesi kullanılmıştır. Kentin fiziksel dokusuyla ve onun sosyal gerçekliğiyle uyumlu olmasa da, sayımda ölçüt olarak merkez kent nüfusunun 50000 olması ve çevrelenen alan ile birlikte 150 kişi/mil2 yoğunluğu içermesi kararlaştırılmıştır. Rabson ve Regan (1972) “Büyük kentler” adlı kitabında ABD metropoliten nüfus ölçütünün küçüklüğünü ve işlev temelli tanımının sınırlılığını eleştirmişlerdir²⁸. Bu ölçüt, zaman içinde ABD nüfus sayımlarında değişime uğramıştır. Yine de bu yaklaşım, metropoliten kenti resmi olarak nüfus ölçütüne göre tanımlamaya yönelik ilk önemli adımdır. Kentsel gelişimde gelenen yeni aşamanın, erken tarihlerde dikkate alındığını göstermesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Öte yandan 1925 yılında Paris’te gerçekleştirilen 3. Uluslararası Kentler Kongresi’nin üç temel konu başlığından birisi de “Metropoliten Alanların Bütünleşik Yönetimi” konusu olmuştur.

“Metropoliten kent istatistiği” kavramı ABD, Kanada ve Latin Amerika Ülkelerinin hemen hemen tamamında kullanılmaktadır. Diğer taraftan, Avrupa ülkelerinde “metropoliten” kavramının kullanımı, Amerikan metropoliten kavramıyla uyumsuzluk içindedir. Buna rağmen metropoliten kent olgusu ve metropoliten nüfus ölçütü Avrupa, Latin Amerika, Doğu Asya’daki pek çok ülkede kentleşme konusunda yapılan bilimsel araştırmalarda sıklıkla yararlanılan bir araçtır. Bunda metropolitenleşmenin 20 yüzyılda, batı dünyasından gelişmekte olan ülkelere kadar her yerde gözlenen evrensel bir olgu haline gelmesinin payı büyüktür. Nitekim Dogan ve Kasarda (1988) “metropoliten çağ” adlı çalışmalarında, değişen dünyada metropoliten kentlerin eskisine oranla daha fazla önem kazanmasına vurgu yapmışlardır²⁹.

Dünyada metropoliten kentlerin tarihi gelişimine bakılacak olunursa; sanayi devrimi öncesi tarıma dayalı ekonomilerde, nüfusu bir milyonu geçen kent görülmemiştir. Sanayi devriminin bir sonucu olarak, dünya tarihinde ilk kez Londra’nın nüfusu bir milyonu geçmiştir³⁰. 1853 yılında Paris, 1857 yılında New York, 1870 yılında Viyana Londra’yı izlemiş ve milyonluk kentler haline gelmişlerdir. 20. yüzyılın başlarında Berlin, Moskova, Şikago, Tokyo ve Kalkuta’nın nüfusu da bir milyonu geçmiştir. Bir milyondan fazla nüfusa sahip kentler 1940 yılında 51, 1961’de 80, 1980’lerin ortasında 126 olarak hesaplanmıştır. 1980-2000 döneminde hızlı bir artış göstererek 388’e yükselmiştir. BM’in 2005 yılı verilerine göre, dünyada bir milyondan fazla nüfusa sahip 430 metropoliten kent bulunmaktadır. Bu 430 metropolde toplam 1,2 milyar kişi yaşamaktadır. 2015 yılında metropoliten kent sayısının 541’e ulaşacağı tahmin edilmektedir³¹. Dolayısıyla, yeni yüzyılda

²⁷ Harry I. Triggs, “Town Planning:part, Present and Possible”, Methuen&Co. LTD., London, 1911, s.27.

²⁸ William A. Rabson and David Regan, “Great Cities of The World”, London, 1972, s.29

²⁹ Mattei Dogan and John D. Kasarda “The Metropolitan Era”, Newbury Park, California, 1988

³⁰ Emrys Jones “Metropolis”, Oxford University Press, 1990, s.3

³¹ Suat Çabuk ve diğ., “Türkiye’de Göç Olgusu ve Metropoliten Nüfus Dinamikleri” Bölge Bilimi Kongresi, İ.T.Ü., İstanbul, 2007

ekonomik ve sosyal yığılmanın, metropoliten alanlarda yaşanacağı öngörüsünde bulunmak yanıltıcı olmayacaktır.

Metropolitenleşme olgusu ister istemez Lewis Mumford'un tezini akla getirmektedir. Mumford'un metropoliten kente ilişkin tezi "büyüme" ve "çöküş" üzerine temellenmektedir. Ona göre kentten (polis) metropole (metropolis), sonra megakente (megalopolis) ve en sonunda mezarlık kentte (necropol) doğru geçişler yaşanacaktır. Bu düşüncenin etkileri, 1960'larda Hall³² ve Doxiadis³³'in çalışmalarına da yansımıştır. Her iki çalışmada da metropoliten gelişim doruk noktasına ulaştığında, sorunları çözülüp gelişimi doğru yönlendirilmediğinde, çöküşün kaçınılmaz olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Türkiye'de nüfus, kentleşme ve göç hareketleri konusunda pek çok makale, bildiri ve kitap yayınlanmıştır. Ancak gerek metropolitenleşme süreci gerekse metropoliten kentlerin nüfusunu ele alan çalışmaların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Türkiye'de metropoliten kent olgusu üzerine bilimsel çalışmalar ve bu kentlerin planlamasına yönelik girişimler, 1960'lı yılların ikinci yarısında başlamıştır. O yıllarda metropolitenleşme olgusu üzerine henüz bilimsel tartışmalar gerçekleştirilmeden, metropoliten planlama çalışmalarına Bakanlar Kurulu'nun 20.07.1965 tarih ve 6/4970 sayılı kararı ile başlanmıştır. Bu karar ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de İmar ve İskan Bakanlığı'nın denetiminde Nazım Plan Büroları kurulmuştur.

Diğer taraftan, 1968-1972 dönemini kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda büyük kentleri destekleyici politikalar açık bir şekilde benimsenmiştir. Ayrıca 1968 yılı Ocak ayında gerçekleştirilen "1. Milli Fiziki Plan Semineri"nde ve yine aynı yılın Mart ayında gerçekleştirilen "Büyük Belediyelerde Şehirleşme Sorunları Konferansı"nda metropolitenleşme konusunda bildirimler sunulmuştur.

Metropolitenleşme konusunda 1970'li yıllarda gerçekleştirilen bir dizi yayının içerisinde, üç çalışmanın özel bir yeri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, Asuman Yücel'in "Metropoliten Planlama" adlı çalışması, İbrahim Şanlı vd. 'nin "Internal Migration and Metropolitan Development in Turkey" başlıklı kitabı ve 1978 yılında gerçekleştirilen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nun "Türkiye'de Metropoliten Alan Planlama Deneyimi ve Sorunları" konulu toplantısıdır. 1985 yılında yayınlanabilen kolokyum kitabında; Esat Turak'ın bildirisinde metropoliten kavramlara, Tankut Ünal'ın bildirisinde Türkiye'de metropoliten planlamanın tarihsel gelişimine ve nazım plan bürolarının bildirimlerinde ise Türkiye'de metropoliten planlama deneyimlerine yer verilmiştir. Bu kolokyum kitabı, 1980 öncesi Türkiye'sinde metropolitenleşme olgusu ve metropoliten planlama üzerine temel kaynak niteliğindedir.

Metropolitenleşme olgusu ve metropoliten kent sorunları, 1980'li ve 1990'lı yıllarda doktora tezlerine konu olmuştur³⁴. Ayrıca Kiray³⁵, Keleş³⁶, Suher³⁷

³² Peter Hall, "The World Cities", World University Library, London, 1966

³³ Constantinos A. Doxiadis "Existics", Hutchinson Co., London, 1968

³⁴ Türkiye'de metropolitenleşme süreci ile ilişkili başlıca tez çalışmalar şunlardır;

ve Göçer³⁸ tarafından hazırlanan çalışmalarda, metropolitenleşme konusuna ilişkin çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Uygulama alanında ise bir yandan hazırlanan planların revizyonları gerçekleştirilirken, öte yandan 3030 sayılı kanun ile “Büyükşehir” adında yeni bir yerel yönetim biçimine geçiş yaşanmıştır. Böylece geçte olsa metropoliten yönetim Türkiye gündemine gelmiş ve giderek yaygınlaşmıştır.

5. Türkiye’de Kentleşme ve Metropoliten Nüfus Gelişimi

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu sayımda ülke nüfusu 13.648.270 olarak belirlenmiştir. Sayım sonuçlarına göre nüfusun %75,78’si kırsalda, %24,22’lik bölümünün il ve ilçe niteliğindeki kentlerde yaşadığı ortaya çıkmıştır. Onbin ve daha fazla nüfuslu yerleşmelerde yaşayanların oranı ise Türkiye toplam nüfusunun yalnızca %16,38’ni oluşturduğu saptanmıştır. Bu oranlar, 1927-1950 yılları arasında çok az değişim göstermiştir.

1950 sonrasında başlayan kentleşme süreci sonucunda, 2010 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre kırsal nüfus %24,5 düzeyine gerilemiştir (Çizelge 2).

-
- İ. Ak “Metropolitenleşme Sürecinde Türkiye ve İzmir Örneğinde Çözüm”, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1981
  - Mehmet Ocakçı “Metropolitenleşme Sürecinde İmalat Sanayi ve Metropoliten Şehir İlişkileri”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1989
  - Lale Berköz, “Türkiye’de Metropolitenleşme Sürecinde Kentsel İlişkiler Konusunda Bir Araştırma; İstanbul Metropoliten Kent Örneği”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1991
  - ³⁵ Mübeccel Kıray “Kentleşme Yazıları”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s.43
  - ³⁶ Ruşen Keleş “Kentleşme Politikası” İmge kitapevi, Ankara, 1993,s.43
  - ³⁷ Hande Suher “Kentleşme ve Kentleşme Politikaları”, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1991
  - ³⁸ Orhan Göçer “Metropoliten Planlama”, Y.T.Ü. Yayın No:204, İstanbul, 1990

Çizelge 2. Türkiye’de Nüfusun Gelişimi ve Kentsel Nüfus

Sayım Yılı	Türkiye Nüfusu ³⁹	1927 Yılına Göre Endeks	Köy Nüfusu	Türkiye Kent Nüfusu (İl ve İlçe Merkezi Olma Ölçütüne Göre)	Kentleşme Oranı % (İl ve İlçe Merkezi Olma Ölçütüne Göre)	1927 Yılına Göre Endeks	Türkiye Kent Nüfusu (10000 ve Üstü Olma Ölçütüne Göre) ^{40, 41, 42}	Kentleşme Oranı % (10000 ve Üstü Olma Ölçütüne Göre)	1927 Yılına Göre Endeks
1927	13.648.270	100	10.342.391	3.305.879	24,22	100	2.236.085	16,38	100
1935	16.158.018	118	12.355.376	3.802.642	23,53	115	2.684.197	16,61	120
1940	17.820.950	130	13.474.701	4.346.249	24,39	131	3.234.471	18,15	144
1945	18.790.174	137	14.103.072	4.687.102	24,94	141	3.441.395	18,31	153
1950	20.947.188	153	15.702.851	5.244.337	25,04	158	3.883.865	18,54	173
1955	24.064.763	176	17.137.420	6.927.343	28,79	209	5.328.846	22,14	238
1960	27.754.820	203	18.895.089	8.859.731	31,92	268	6.999.026	25,22	313
1965	31.391.421	230	20.585.604	10.805.817	34,42	326	9.343.006	29,76	417
1970	35.605.176	260	21.914.075	13.691.101	38,45	414	12.716.366	35,72	533
1975	40.347.719	295	23.478.651	16.869.068	41,81	510	16.706.528	41,41	747
1980	44.736.957	327	25.091.950	19.645.007	43,91	594	20.330.265	45,44	909
1985	50.664.458	371	23.798.701	26.865.757	53,03	812	25.788.890	50,90	1153
1990	56.473.035	413	22.816.760	33.656.275	59,60	1018	31.468.877	55,72	1407
2000	67.803.927	496	23.797.653	44.006.274	64,90	1331	43.922.401	64,78	1964
2007	70.586.256	517	20.838.397	49.747.859	70,48	1504	50.751.184	71,90	2269
2010	72.561.312	531	17.754.093	54.807.219	75,53	1657	53.450.850	73,66	2390

Çizelge 2’ye göre 1980 sonrasında başlayan köy nüfusunun azalma süreci, 2010 verilerine göre devam etmektedir. 2010’da Türkiye köy nüfusu (17.754.093), 1955 yılı düzeyine (17.137.420) gerilemiştir. Bu eğilim devam ettiği takdirde 2050 yılında yüz milyona ulaşacak Türkiye’nin, ancak %10’lar civarında bir kesiminin köylerde yaşayacağı öngörüsünde bulunulabilir. Türkiye gibi kırsal potansiyelleri yüksek bir ülke için, bu oranlar kırsal yapının çökmesi anlamına geleceği kadar, ülke yüzeyinde var olan nüfus dağılımı dengesizliğini daha da arttıracaktır.

2010 verilerine göre Türkiye nüfusunun %70’inden fazlası, hangi ölçüte göre tanımlanırsa tanımlansın kentlerde yaşamaktadır. 1927 sayımı başlangıç olarak kabul edildiğinde, Türkiye nüfusu 2010 yılına kadar %531 düzeyinde büyüme göstermiştir. Aynı dönemde kentsel alanlar il ve ilçe merkezi olma ölçütüne göre %1657, onbin ve üstü olma ölçütüne göre, %2390 düzeyinde büyümüştür.

³⁹ TÜİK (DİE) Genel Nüfus Sayımı Sonuçları 1927-2007

⁴⁰ 1927-1965 Değerleri, Erol Tümertekin “Türkiye’de şehirleşme ve şehirselleşme fonksiyonları” İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü yayınları, 1975,s.4

⁴¹ 1970-1980-1985-1990 Değerleri Ruşen Keleş “Kentleşme Politikası” İmge kitapevi, Ankara,1993,s.43

⁴² 1975-2007 Yılı değerleri TÜİK genel nüfus sayımı sonuçlarından hesaplanmıştır.

Metropolitenleşme ise Türkiye’de kentleşme sürecine paralel bir gelişim göstermiştir. 1950 yılında başlayan kentleşmenin hemen ardından, 1955 yılında İstanbul nüfusunun bir milyonu geçmesiyle, nüfus ölçütüne göre Türkiye’nin ilk metropoliten kenti ortaya çıkmıştır. Göç ve sanayileşme hareketinin İstanbul’un yanı sıra Ankara ve İzmir’i de kapsayacak şekilde genişleme göstermesi, metropolitenleşme hareketine ivme kazandırmıştır. Metropolitenleşme hareketi 1970’lerde Ankara’yı ve 1980’lerde ise İzmir’i kapsamı içerisine almıştır. Hızla kentleşen Adana’nın metropol haline gelmesi 1990’lı yılların ortalarında gerçekleşmiş, ancak 2000 yılında Türkiye’nin dördüncü büyük metropolü olma imkanını Bursa’ya kaptırmıştır.

23.07.2004 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, büyükşehir yönetimine sahip kentlerin yetki alanlarını yeniden belirlemiştir. 5216 sayılı kanunla belirlenen sınırlara göre Kocaeli Gaziantep ve Konya kentlerinin nüfusları da bir milyonu aşmış ve metropoliten kent olma ölçütünü sağlamışlardır. Böylece 2010 yılına Türkiye, sekiz metropoliten kentte toplam 27.504.885 nüfus ile girmiştir⁴³ (Çizelge 3). Türkiye’de metropolitenleşme, nüfus artışından ziyade yaşanan göç hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yaşanan göç hareketine ilişkin yeterince veri olmamasına rağmen, Çabuk vd. 1975-2000 dönemi için göçten en fazla payı, metropoliten kentlerin aldıklarını (%46,84) saptamışlardır.

Çizelge 3. Türkiye’de 1955-2010 Dönemi Metropolitenleşme Ve Metropoliten Nüfus Gelişimi

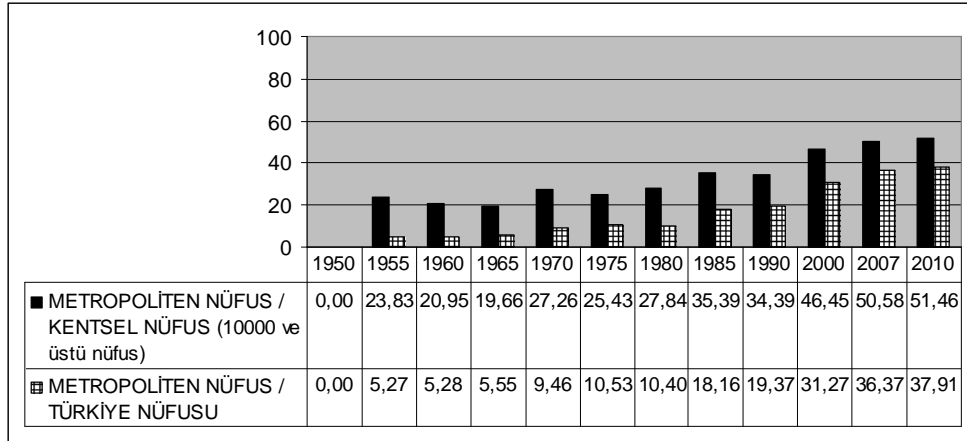
	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
İstanbul	1.268.771	1.466.535	1.742.978	2.132.407	2.547.364	2.772.708	5.475.982	6.620.241
Ankara				1.236.152	1.701.004	1.877.755	2.235.035	2.559.471
İzmir							1.489.772	1.757.414
Bursa								
Adana								
Kocaeli								
Gaziantep								
Konya								
TOPLAM NÜFUS	1.268.771	1.466.535	1.742.978	3.368.559	4.248.368	4.650.463	9.200.789	10.937.126

⁴³ TÜİK, “31 Aralık 2009 Tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayım Sonuçları”, Yayınlanma Tarihi 25 Ocak 2010, Ankara,

(Çizelgenin devamı)

	2000	2000	2007	2010
İstanbul	8.803.468	10.018.735	12.573.836	12.782.960
Ankara	3.203.362	3.356.877	4.127.051	4.306.105
İzmir	2.232.265	2.866.045	3.139.745	3.2768.15
Bursa	1.194.687	1.428.990	1.760.022	1.854.285
Adana	1.130.710	1.313.859	1.514.364	1.563.545
Kocaeli		1.206.085	1.346.092	1.422.752
Gaziantep		1.013.502	1.209.499	1.295.050
Konya				1.003.373
TOPLAM NÜFUS	16.564.492	21.204.093	25.670.609	27.504.885

Çizelge 3'ün iki sütununda farklı 2000 yılı verileri görülmektedir. Birinci 2000 yılı sütunu için TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı Sonuçları esas alınmıştır. İkinci sütunda 23.07.2004 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre belirlenen sınırlara göre 2000 Yılı Metropolitan kentlerin nüfusları, yeniden hesaplanarak verilmiştir. Görüldüğü üzere Kocaeli ve Gaziantep hariç bırakılsa dahi, yaklaşık iki buçuk milyon gibi oldukça yüksek bir fark bulunmaktadır. Gecikmiş olsa Büyükşehir Kanunu'nun 2004 yılında yenilenmesi, daha gerçekçi metropolitan sınırlara ve daha doğru nüfus değerlerine ulaşılmasını sağlaması açısından olumlu olmuştur.

Şekil 1. Türkiye Nüfusu İçerisinde 1950-2010 Yılları Arası Kentsel Nüfusun ve Metropolitan Nüfusun Payı

Şekil 1'de ise Türkiye nüfusu ve Türkiye kentsel nüfus içerisinde metropoliten kentlerin payının yıllara göre değişimi verilmiştir. 1955 yılında toplam kentsel nüfus içerisinde, o dönemin tek metropolü olan İstanbul'un payı %23,8'dir. 1970 yılında ikinci metropoliten kent olarak Ankara'nın da hesaba dahil olmasıyla, kentsel nüfus içerisinde metropoliten kent nüfusun payı %27,3'e yükselmiştir. 1985

yılında İzmir'in metropoliten kent haline dönüşmesiyle, metropoliten kent nüfusunun payı % 35,4 düzeyine ulaşmıştır. 1.1.2010 tarihli nüfus verileri ışığında, Türkiye'nin metropoliten kentlerinin sayısı sekize ve metropoliten kentlerde yaşayan nüfusun, toplam kentsel nüfus içerisindeki payı ise %51,5'e ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, günümüzde kentsel nüfusun yarısından fazlası metropoliten nüfus haline gelmiştir. Aynı şekilde, Türkiye toplam nüfusu içerisinde metropoliten kentlerin payı hızla artmaktadır. 1955 yılında % 5,3 düzeyinde olan metropoliten nüfus, 1970 yılında % 9,5'a, 1985 yılında %18,2'ye ve 2010 yılında ise %37,9'a yükselmiştir.

Çizelge 4'de Türkiye metropoliten kentlerinin 1950-2010 dönemi yıllık nüfus artış oranları ve nüfus artış hızları verilmiştir. Türkiye'nin mevcut sekiz metropoliten kentinin yıllık nüfus artış oranları ve nüfus artış hızları 1950 yılından günümüze kadar Türkiye ortalamasının daima üstünde gerçekleşmiştir. Metropolitenleşmenin bu aşamasında, onun en alarm veren yönü ise hızı olmuştur. Bu durum tam anlamıyla bir "metropoliten yığılımdır". Her metropoliten kent için nüfus artış oranları ve nüfus artış hızları, farklı zaman dilimlerinde en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Diğer taraftan, 2000-2010 döneminde hem Türkiye'nin hem de sekiz metropoliten kentin yıllık nüfus artış oranlarının düşme eğilimine girmiş olması olumlu bir gelişmedir. Gaziantep kenti, diğer metropoliten kentlerle karşılaştırıldığında daha dengeli bir nüfus büyümesi gösterdiği saptanmıştır. Öte yandan, çok yerleşmeli metropoliten bir kent olan Kocaeli'nde gözlenen sıradışı değerler, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun metropoliten sınırları yeniden belirlemiş olmasının bir sonucudur.

Çizelge 4. Türkiye Metropoliten Kentlerinin 1950-2010 Dönemi Yıllık Nüfus Artış Oranları ve Nüfus Artış Hızları

		1950	1960	1970	1980	1990	2000	31.12.2009
Türkiye	Nüfus	20.947.188	27.754.820	35.605.176	44.736.957	56.473.035	67.803.927	72.561.312
	A		3,25	2,83	2,56	2,62	2,01	0,78
	B		28,14	24,91	22,83	23,30	18,29	7,53
İstanbul	Nüfus	983.041	1.466.535	2.132.407	2.772.708	6.620.241	10.018.735	12.782.960
	A		4,92	4,54	3,00	13,88	5,13	3,07
	B		40,00	37,43	26,26	87,03	41,43	27,07
Ankara	Nüfus	288.536	650.067	1.236.152	1.877.755	2.559.471	3.356.877	4.306.105
	A		12,53	9,02	5,19	3,63	3,12	3,14
	B		81,23	64,27	41,81	30,97	27,12	27,67
İzmir	Nüfus	227.578	360.829	520.832	757.854	1.757.414	2.866.045	3.276.815
	A		5,86	4,43	4,55	13,19	6,31	1,59
	B		46,09	36,70	37,51	84,11	48,91	14,88
Bursa	Nüfus	103.812	153.866	275.953	445.113	834.576	1.428.990	1.854.285
	A		4,82	7,93	6,13	8,75	7,12	3,31
	B		39,35	58,41	47,81	62,86	53,78	28,95
Adana	Nüfus	117.642	231.548	347.454	574.515	916.150	1.313.859	1.563.545
	A		9,68	5,01	6,53	5,95	4,34	2,11
	B		67,71	40,58	50,29	46,67	36,05	19,33
Kocaeli	Nüfus	36.037	73.488	120.694	190.423	256.882	1.206.085	1.422.752
	A		10,39	6,42	5,78	3,49	36,95	2,00
	B		71,26	49,61	45,60	29,94	154,65	18,36
Gaziantep	Nüfus	71.887	124.097	227.652	374.290	603.434	1.013.502	1.295.050
	A		7,26	8,34	6,44	6,12	6,80	3,09
	B		54,60	60,68	49,72	47,76	51,85	27,24
Konya	Nüfus	64.434	119.841	200.464	329.139	513.346	752.203	1.003.373
	A		8,60	6,73	6,42	5,60	4,65	3,71
	B		62,05	51,45	49,58	44,45	38,21	32,01

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yazarlar Tarafından Hesaplanmıştır. (A: Nüfus Artış Oranı (%) ve B: Nüfus Artış Hızı (%))

Tüm bu veriler ışığında, 1950 yılından beri kentleşen Türkiye'nin, aynı zamanda metropolitenleştiği saptamasında bulunmak yanıltıcı olmayacaktır.

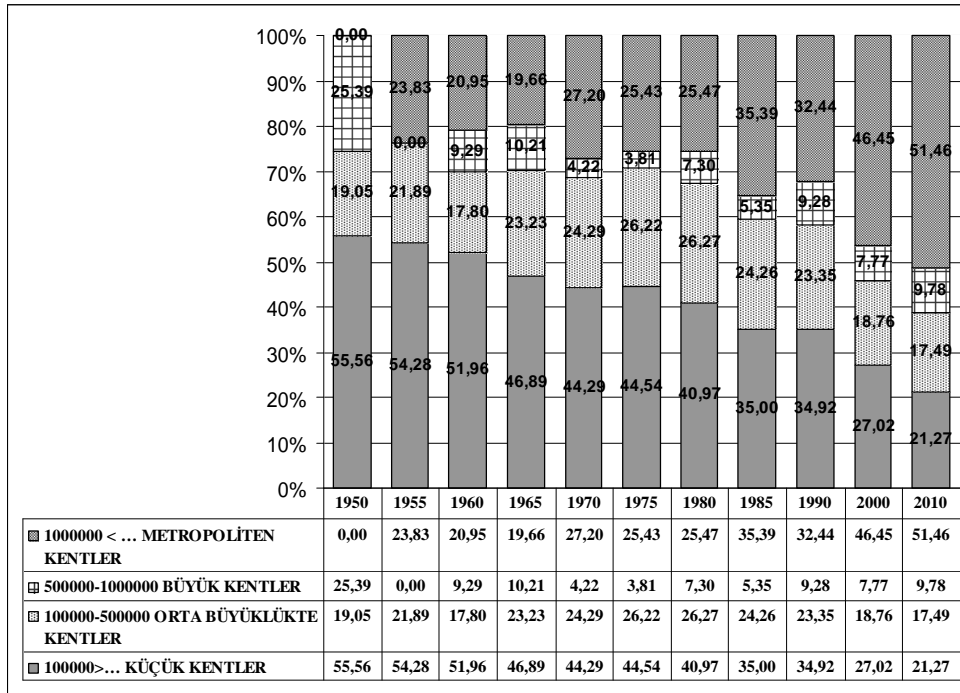
6. Metropoliten Nüfusu Dinamiklerinin Diğer Kent Türleri Nüfuslarıyla Karşılaştırılması

Metropoliten kentlerin nüfus dinamikleri üzerinde yapılacak bir çalışmanın daha açıklayıcı olabilmesi için, diğer kent türleriyle de karşılaştırılması gerekmektedir. Ülkeler (Çin, Japonya, Fransa, Kanada, İspanya vb.) uzun yıllardır, kendi koşullarına uygun kent türleri belirlemekte ve farklı büyüklükteki kentsel yerleşmelerin ekonomik, sosyal ve mekansal gelişmeler üzerinde oynadıkları rolleri be-

lirlemeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada Türkiye’de ve dünyada sıklıkla kullanılan tanımlamalardan yararlanılarak, nüfusu 10000’in üzerinde olan yerleşmeler aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır;

- 1 milyon üstü Metropolitan Kentler (Metropolitan cities)
- 500.00 -1 milyona arası Büyük Kentler (Large cities)
- 100.000- 500.000 arası Orta Büyüklükte Kentler (Medium sized cities)
- 10.000-100.000 arası Küçük Kentler (Small cities)

Şekil 2’de, Türkiye’nin kent türlerine göre belirlenen nüfus gruplarının, Türkiye kent nüfusu içerisindeki payının değişimine yer verilmiştir.

Şekil 2. 1950-2010 Dönemi Kent Türlerinin Kent Nüfusu İçerisindeki Payları⁴⁴

Bu verilere göre, 1950 yılında %55,6 gibi çok yüksek bir değere sahip olan 10000-100000 nüfus aralığındaki “küçük kentler” grubunun payı 1970 yılında % 44,3’e, 2000 yılında %27,0’ye ve 2010 yılında % 21,3 düzeyine gerilemiştir. Daha da önemlisi 1950-2000 döneminde nüfus değeri daima artan bu grubun nüfusu, ilk kez 2000-2010 döneminde azalma (12.335.369’dan – 11.367.504’e) sürecine girmiştir. Ülke yüzeyinde dengeli nüfus dağılımı açısından çok önemli bir yere sahip

⁴⁴ DİE, 1950-1955-1960-1965-1970-1975-1980-1985-1990-2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, Ankara

olan bu grubun, nüfus kaybı içerisinde olması, birçok ekonomik, sosyal ve bölgesel sorunları beraberinde getirmektedir.

100000-500000 arası nüfusa sahip “orta büyüklükte kentlerin” payı 1950 yılında %19,1, 1980 yılında %26,3, 2000 yılında %18,8 ve 2010 yılında %17,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu grup 1960-1980 arasında gelişme gösterirken, 1980 sonrasında toplam kentsel nüfus içerisindeki payı giderek azalmaktadır.

Kentsel nüfus grupları içerisinde, grafiği en fazla değişim gösteren grup 500000-1000000 nüfuslu “büyük kentler” grubudur. 1950 yılında % 25,4 ile en yüksek değerine sahip olan bu grup, 2010 yılında %9,8 düzeyinde bulunmaktadır. Ancak bu gruptan metropoliten kentler grubuna dört büyük kentin gelecek 15 yıl içerisinde geçiş yapması sonrasında, bu grubun kentsel nüfus içerisindeki payının önemli oranda azalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut eğilimler dikkate alındığında 2020 yılına kadar, bu gruba sadece Denizli ve Şanlıurfa kentleri eklenebilecektir.

Nüfusu 1 milyondan fazla olan metropoliten kentler grubunun nüfusu ise eklenen yeni metropoller nedeniyle, kesintisiz olarak gelişme göstermektedir. Türkiye’de metropoliten kentler 2010 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülke nüfusunun %37,1’ine, kentsel nüfusun ise %51,5’ine hakim duruma gelmişlerdir. Bugünkü nüfus gelişimleriyle 2020 yılına kadar Antalya, Kayseri, Mersin ve Diyarbakır kentleri metropoliten nüfus ölçütünü sağlayarak bu gruba ekleneceklerdir. Böylece Türkiye 2020’lerde 12 metropoliten kentlikle ülke nüfusunun % 50’sinden, kentsel nüfusun ise %60’ından fazlasının metropoliten kentlerde yaşadığı bir ülke konumuna gelecektir. Dolayısıyla, gelecek yıllarda da Türkiye kentleşmesinin daha çok metropolitenleşme şeklinde süreceği saptamasında bulunmak yanıltıcı olmayacaktır.

7. Sonuç

Türkiye 1930-1950 yılları arasında İstanbul, İzmir, Bursa gibi Osmanlı Dönemi büyük kentlerinin gelişimi yerine, Anadolu’da yeni sanayi merkezleri (Kayseri, Karabük, Nazilli vb.) oluşturmuştur. Büyük kentlerin aleyhine olan bu stratejiden, 1950 sonrasında politik, ekonomik ve sosyal nedenlerle vazgeçilmiştir. Büyük kentlerin öncülüğünde sanayileşme ve kentleşme stratejisine dönülmesiyle, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlere plansız ve kontrolsüz göçler yaşanmıştır.

Bu çalışma, yerleşmelerin nüfus ölçütüne göre sınıflandırılarak incelenmesinin, ulusal ölçekte kentleşmeyi ve metropolitenleşmeyi analiz etmede hala çok yararlı bir araç olduğunu göstermiştir. Türkiye’de metropoliten alan sınırları, 23.07.2004 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile tanımlı hale geldiği için metropoliten kentlerin nüfusu üzerine çalışmak artık eskisi kadar belirsizlikler içermemektedir. Bu çalışmada metropolitenleşme, kentleşme perspektifinin büyük kentler lehine radikal dönüşümü olarak kabul edilmiştir. Bu araştırmanın bulguları da bu hipotezi doğrular nitelikte çıkmıştır.

Nüfus ölçütüne göre, Türkiye’de metropolitenleşme süreci 1950 sonrasında yaşanmaya başlamıştır. 2010 yılı verilerine göre İstanbul, Ankara, İzmir Bursa, Adana, Kocaeli, Gaziantep ve Konya kentleri Türkiye’nin metropoliten kentleri olarak tanımlanabilmektedir. Bu yedi metropoliten kentte toplam 27.504.885 kişi yaşamaktadır. Bu değer, Türkiye toplam nüfusunun %37.1’ini ve kentsel nüfusun %51.5’ini oluşturmaktadır. 1950-2010 nüfus verileri, Türkiye’de metropolitenleşme sürecinin artarak yaşandığını göstermektedir.

Türkiye’de bugünkü nüfus artışı ve göç eğilimi devam etmesi durumunda, 2020 yılına kadar Antalya, Kayseri, Mersin ve Diyarbakır kentlerinin nüfusları da 1.000.000’u geçerek, metropoliten kentler arasına katılacaklardır. Türkiye kentleşmesi, 2020 yılına kadar daha çok metropolitenleşme şeklinde sürecektir. 2020 sonrasında ise başka bir kentin metropoliten kent düzeyine ulaşabilme ihtimali bulunmamaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de metropolitenleşme süreci, bu 12 metropoliten kentin nüfus artışları nispetinde devam edecek ve doyumluk seviyesine ulaşacaktır.

Kentsel kademelenmede üç büyük metropoliten kent ile (İstanbul, Ankara, İzmir) alt sıradaki kentler arasında geçmişte oluşmuş olan boşluk, 1980 sonrasında göç çeken alternatif orta ve büyük kentlerin ortaya çıkışı ve bunların metropoliten kent haline gelmeleriyle dolmaya başlamıştır. Böylece gelecekte 3-4 metropol yerine 12 metropoliten kent ile daha etkin ve dengeli bir nüfus dağılımı elde edilmiş olacaktır.

Türkiye’de metropolitenleşme sürecinin, bugün yaşandığı gibi gelecekte de kırsal ve diğer kentsel yerleşme türlerinin (küçük ve orta büyüklükte kentler) aleyhine bir durum olacağı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ülkelerin ve bölgelerin dengeli gelişmesinde, temel mekansal araçlardan biri olarak kullanılan orta büyüklükte kentlerin geliştirilmesi yaklaşımı, Türkiye’de başarılı olamamıştır. Mevcut bölgesel ve kentsel politikalar devam ettirildiği takdirde, bu gerileme eğiliminin giderek artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’nin yeni bölgesel merkezler geliştirmeye ihtiyacı vardır. Gelişebilme potansiyeline sahip orta büyüklükte kentler özellikle desteklenmelidir. Desteklenecek kentlerin orta ve yavaş gelişen bölgelerden seçilmesi, nüfusun dengeli dağılımına katkı yapacaktır.

Bu amaçla Türkiye’de nüfusun mekansal dağılım politikası, kırsal ve kentsel stratejilerin bir kombinasyonu olarak ivedilikle belirlenmelidir.

Bu çalışmanın yapılmış olması beraberinde iki anahtar soruyu gündeme getirmiştir. Bunlar; Türkiye’de metropoliten büyüme, gelişmenin geçici bir aşaması mıdır? Gelişmiş ülkelerde mekansal sistemin olgunlaşmasıyla son 30 yıllarda yaşanan metropoliten yoğunlaşmanın azalması acaba Türkiye’de de gözlenebilecek midir? Gelecekte elde edilecek yeni verilerle bu sorulara yanıtlar aranmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ak, İ., “Metropolitenleşme Sürecinde Türkiye ve İzmir Örneğinde Çözüm”, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1981
- Aslanoğlu A. Rana., “Globalleşme ve Dünya Kenti”, Toplum ve Bilim, Sayı:69, Bahar, 1996, s.108-127
- Berger, L.Peter, “Four Faces of Global Culture”, The National Interest, No: 49, 1997, s-23-30
- Berköz, Lale., “Türkiye’de Metropolitenleşme Sürecinde Kentsel İlişkiler Konusunda Bir Araştırma; İstanbul Metropoliten Kent Örneği”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1991
- Castells, Manuel, “The Information Age: Economy, Society, and Culture” Vol.I, The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 1996
- Castells, Manuel, “The Information Age: Economy, Society, and Culture”, Vol. I, The Rise of the Network Society. Second edition. Oxford: Blackwell., 2000
- Çabuk, Suat, “Küreselleşme ve Metropoliten Kentler”, Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu- 99, İSTAÇ, İstanbul, 17-19 Şubat 1999, s.239
- Çabuk, Suat, “İstanbul’da Eğitim Donatılarının Planlanmasına ve Uygulanmasına Yönelik Model Araştırması”, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2003
- Çabuk Suat, Demir Kemal ve Yüksel Özge, “Türkiye’de Göç Olgusu ve Metropoliten Nüfus Dinamikleri” Bölge Bilimi Kongresi, İ.T.Ü., İstanbul, 2007,
- Çıracı, Hale, “Türkiye’de Şehirleşme Olayına Bir Şehirsel Büyüme Modeli İle Yaklaşım”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1982
- DİE (TÜİK) 1950-1955-1960-1965-1970-1975-1980-1985-1990-2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, Ankara
- D.İ.E. (TÜİK) 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1997 ve 2000 Yılları Genel Nüfus Sayımları (İdarî Bölünüş), Ankara
- Demographia, Demographia world urban areas:2025&2030 population projections, 2008 <http://www.demographia.com/db.worldua2015.pdf>
- Dogan, Mattei and Kasarda, D. John, “The Metropolitan Era”, Newbury Park, California, 1988
- Doxiadis, A. Constantinos, “Existics”, Hutchinson Co., London, 1968

- Friedman, John, "The World City Hypothesis", *Development and Change*, Vol.17, 1986, s.69-86
- Giddens Anthony, "Çağdas Temel Kuramlar", Çev. Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, 1997
- Giddens Anthony, "The Third Way and its Critics. Polity Pres" Cambridge, UK, 2000
- Göçer, Orhan, "Şehirselleşme ve Şehirselleşme", (Şehircilik Kitabı içerisinde), İ.T.Ü., Gümüşsuyu, 1985
- Göçer, Orhan, "Metropolitan Planlama", Y.T.Ü. Yayın No:204, İstanbul, 1990
- Hall, Peter, *The World Cities*, World University Library, London, 1966
- Hall, Peter and Pain, Kathy, "The Polycentric Metropolis: Learning from Mega-City Regions in Europe" London: Earthscan. 2006
- Jones, Emrys, "Metropolis", Oxford University Press, 1990
- Keating, Michael, "Governing Cities and Regions: Territorial Restructuring in a Global Age", *Global City-Regions Trends, Theory, Policy*, (Ed. Allen J. Scott), Oxford University Press, Oxford-New York, 2001
- Keleş, Ruşen, "Kentleşme Politikası" İmge Kitapevi, Ankara, 1993
- Keleş, Ruşen, "Yerinden Yönetim ve Siyaset", Cem Yayınevi, Ankara, 2000
- Keyman, E. Fuat, "Küçülen ve Parçalanmış Dünyada Siyaseti Anlamak", *Toplum ve Bilim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.41-65.
- Kıray, Mübeccel, "Kentleşme Yazıları", Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003
- Liotard, J.F. John, "Postmodern Durum", İkinci Baskı, Çev. Ahmet ÇİĞDEM, Vadi Yayınları, Ankara, 2000
- Ocakçı Mehmet, "Metropolitenleşme Sürecinde İmalat Sanayi ve Metropoliten Şehir İlişkileri", İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1989
- Rabson William and Regan David, "Great Cities of The World", London, 1972
- Sassen, Saskia, "Global Cities and Global City-Regions: A Comparison", *Global City-Regions Trends, Theory, Policy*, (Ed. Allen J. Scott), Oxford University Press, Oxford-New York, 2001
- Suher, Hande, "Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları", (ed. Suher H.), TÜSES Yayınları, İstanbul, 1991
- Şanlı İbrahim, Ünal Yücel ve Kılıçarslan İsmet, "Internal Migration and Metropolitan Development in Turkey" İstanbul, 1976

- The Mori Memorial Foundation, “Global Power City Index 2009”, Tokyo, japan,; 2009 <http://www.mori-m-foundation.or.jp>
- Triggs, , I. Harry, “Town Planning:part, Present and Possible”, Methuen&Co. LTD., London, 1911
- Turak, Esat, “Metropolitan Alanlar:Kavramlar, Tanımlar, Ölçütler”, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu-1, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını:2, 1985
- Tümertekin, Erol, “Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar” İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü yayımları, 1975
- U.N. “World Urbanization Prospects: The 2003 Revision”, United Nations,New York, 2003
- U.N. World Urbanization Prospects. The 2005 Revision Executive Summary. Fact Sheets. Data Tables (ESA/P/WP/200), United Nations,New York, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2006, http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005WUPHighlights_Final_Report.pdf,
- U.N. “World Population Policies 2005,” United Nations, Population Division. Department of Economic and Social Affairs,New York, 2006
- Wheatley, Paul, “Levels of Spatial Awereness in Islamic Cities”, Ekistics, N:42,s.354-366
- Yazar, K., Hakan, “Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük kent Planlama Yöntem Önerisi”, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006
- 442 sayılı Köy Yasası, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k442.html> (11.08.2006)
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası, 23.7.2004 gün ve 25531 sayılı R. G.